

УДК: 347.133

Ясечко Світлана Вадимівна

Харківський національний університет внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри охорони інтелектуальної власності,

цивільно-правових дисциплін

**ПРАВОЧИНИ З НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ БЛАГАМИ ЯК
ПРАВОПОРОДЖУЮЧІ, ПРАВОЗМІНЮЮЧІ, ПРАВОПРИПИНЯЮЧІ
ЮРИДИЧНІ ФАКТИ**

Iasechko S. V. The Deals with the Intangible Goods as the right Generating, Right Altering and right discharging Legal Facts.

During the development of the society and the public relations the new types of civil relations originate and demand the corresponding legal regulation. The presence of the contradictions between spheres of “due”, “real” and “knowledge about real and due” points at the existence of the scientific problem in legal literature. In general accepting such approach, the author methodologically constructed the research in the same sequence (the sphere of “due”, “real” and “knowledge about real and due”).

Key words: legal fact, transaction, action, rights and duties.

Юридичні факти як явище правової дійсності виникли давно та мають тривалу історію становлення і розвитку. В римському праві розрізняли декілька підстав виникнення правових відносин. В Інституціях Гая закріплювалися такі як договір та делікт. Пізніше, в Інституціях Юстиніана підставою виникнення правовідносин визнали договір, квазідоговір, делікт, квазіделікт (неумисні вчинки, зобов'язання відшкодувати шкоду, завдану дитиною, рабом, відповідальність корабельників) [1, с. 313–314]. Відомо, що втілення норми права в життя здійснюється через юридичні факти. Тому визначення останніх

створює можливість не тільки встановити момент, з якого починається динаміка цивільних правовідносин, а й види таких динамічних процесів.

Проблема класифікації та систематизації нематеріальних благ привертає увагу цивілістів достатньо давно. Однак якщо при обговоренні питань, пов'язаних з поняттям, змістом, ознаками нематеріальних благ у науці цивільного права поступово було вироблено єдиний підхід, то стосовно систематизації правочинів з нематеріальними благами цього не сталося. Більше того, розробленість з теоретичного боку можливої системи правочинів з нематеріальними благами значно відставала від ступеня розвитку їх сутності. Правильне наукове уявлення про систему правочинів з нематеріальними благами має велике значення як для теорії, так і для практики. Адже в доктрині права існує система юридичних фактів, також існує система договорів, а от система правочинів залишилась поза увагою, хоча вона є тезаурусом. виправлення такої ситуації дасть можливість, насамперед, визначити прогалини в законодавстві та їх усувати, а також дасть змогу зміцнювати законність таких правочинів і правильне застосування норм права, оскільки будь-яка норма діє не ізольовано, а в сукупності з іншими нормами.

Для того щоб побудувати систему правочинів з нематеріальними благами, спочатку нам необхідно визначити місце таких правочинів у системі юридичних фактів.

Правочини посідають значне місце в системі юридичних фактів, що лежать в основі настання, зміни та припинення цивільних правовідносин.

За способом впливу на суспільні відносини або за характером наслідків юридичні факти поділяються на:

- 1) правопороджуючі;
- 2) правозмінючі;
- 3) правоприпиняючі.

Е. М. Ворожейкін виділяв ще й правовідновлюючі юридичні факти (юридичні факти, з настанням яких закон пов'язує відновлення раніше втрачених прав і обов'язків) [2, с.72].

Правопороджуючі юридичні факти є чи не найбільш дослідженим їх різновидом. Підвищена увага з боку науковців до цього різновиду юридичних фактів зумовлюється, в першу чергу, тим, що саме вони найбільш очевидно зв'язують норму цивільного права та цивільні правовідносини, які складаються на підставі загальної норми у зв'язку з появою таких юридичних фактів [3, с.48].

Так, С. О. Погрібний досить обґрунтовано стверджує, що «цивільні права та обов'язки не можуть виникати безпосередньо на підставі норм цивільного права, а вимагають кожного разу наявності певного юридичного факту» [4, с.261]. Такої ж думки дотримується і Н. С. Кузнєцова. Вона зазначає, що закон лише закріплює юридичні факти, які, власне, і є підставами виникнення правових наслідків, тобто, останні виникають не в силу наявності самого нормативно-правового акта, а в силу обставин реальної дійсності, з якими закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення суб'єктивних прав та обов'язків [5, с.29]. Більше того, О. О. Красавчиков у категоричній формі стверджує, що поняття «правовідносини з закону» має бути повністю виключене з цивільного права. «Закон не є безпосередньою підставою динаміки конкретних правовідносин у спеціальному розумінні цього слова. Він стоїть над кожним правовідношенням, визнаючи ті чи інші факти як підстави руху правовідносин. Закон – це загальна та обов'язкова передумова динаміки правових зв'язків, але не сама підстава» [6, с.181].

У теорії цивільного права поширеною є думка, що особистісний характер особистих немайнових правовідносин характеризується неможливістю вчинення будь-яких правочинів щодо їх нематеріальних об'єктів, відсутністю правочинів у механізмі правового регулювання особистих немайнових відносин. Тому всі розпорядчі, в т. ч. і правостворюючі правочини з ними є недійсними [7, с. 440]. Разом з тим, в юридичній літературі висловлюється й інша думка. Зокрема, деякі дослідники вважають, що на підставі договору про надання послуг зв'язку виникає право на таємницю кореспонденції, на підставі договору з адвокатом – право на адвокатську

таємницю [8; 9; 10], на підставі договору банківського рахунку або вкладу – право на банківську таємницю тощо.

Як зазначає С. О. Сліпченко, наведені точки зору та зміст самих договорів дозволяють відзначити, що з укладенням подібних правочинів дійсно, в однієї сторони договору виникає обов'язок, а в іншій – право на таємницю (таємницю кореспонденції, адвокатську таємницю, банківську таємницю та ін.). Разом з тим, правочином визнається дія особи, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Причому така правомірна дія завжди відбувається з наміром досягнення визначеного волею особи правового результату. Притаманна правочину ознака спрямованості волі відрізняє її від юридичних вчинків [11, с.201].

При дослідженні мети договорів про надання адвокатських, банківських та інших послуг, з яких виникають право та обов'язок на таємницю, може скластися враження, що воля учасників таких договорів спрямована не на виникнення права та обов'язку стосовно таємниці, а тільки на надання (отримання) послуг (банківських, адвокатських, кореспонденції тощо). Права та обов'язки на таємницю виникають незалежно від того, чи була спрямована воля суб'єктів договору на такі правові наслідки чи ні, а іноді навіть і всупереч наміру цих осіб. Тому правомірні дії, спрямовані на виникнення майнових правовідносин з надання послуг (зв'язку, адвокатських, банківських тощо), є правочином лише стосовно правовідносин з надання цих послуг. Щодо особистих немайнових прав та обов'язків, ці ж дії необхідно розглядати як юридичні вчинки. Разом з тим, розглядаючи договір як узгоджену сукупність умов або вольову модель розподілу прав та обов'язків [12, с.46], можна зазначити, що при укладенні воля його учасників спрямована на виникнення певних взаємних прав та обов'язків [12, с.46], на узгодження умов, які визначають взаємні права та обов'язки сторін [13, с. 14]. При цьому відомо, що умови будь-якого договору традиційно поділяються на істотні, звичайні та випадкові. Обов'язковому узгодженню підлягають тільки істотні умови. Звичайні ж умови, до яких, без сумніву, належать права та обов'язки щодо

таємниці (банківської, адвокатської, стосовно кореспонденції тощо) не потребують узгодження сторін. Вони передбачені у відповідних нормативних актах й автоматично діють з моменту укладення договору. Тому, якщо сторони досягли згоди укласти певний договір, то тим самим вони погодилися і з тими умовами, які містяться в законодавстві про цей договір. Таким чином, укладення договорів банківського рахунку чи вкладу, договору про надання адвокатських послуг і т. п. свідчить про наявність узгодженої сукупності умов, у т. ч. і стосовно таємниці (банківської, адвокатської, кореспонденції тощо), про створення вольової моделі розподілу певних особистих немайнових прав та обов'язків [11, с. 195].

До правостворюючого правочину належить і договір про створення зображення (портрета) фізичної особи на замовлення зображеної особи, наприклад, художником. У цьому разі виникає об'єкт авторського права (твір) та об'єкт особистого немайнового права (зображення фізичної особи). Права на останній не входять до інституту авторського права [14, с. 146], але виникають на підставі правочину. На підставі правочину може виникнути «чисте» особисте немайнове право при створенні на замовлення однієї особи її фотозображення іншою особою (фотографом), за умови, що фотограф виконує при цьому суто технічні дії, а фотографія не містить елементів творчості [11, с.202].

Наведене дає можливість стверджувати, що правочин також розглядається як правостворюючий юридичний факт.

За певних умов зміст цивільно-правових відносин, що склалися на підставі правопороджуючого юридичного факту (тобто права та обов'язки суб'єктів таких відносин) може бути змінений. Для того щоб цивільно-правові відносини змінилися, впродовж їх існування має виникнути новий юридичний факт, як правило, відмінний від того, який породив ці правовідносини. Тільки в деяких випадках правозмінюючий юридичний факт за всіма своїми ознаками є ідентичним з правопороджуючим [3, с.201].

О. О. Красавчиков зазначає, що під правозмінюючими юридичними фактами необхідно розуміти такі обставини реальної дійсності, з якими норми права пов'язують зміну конкретного права [6, с.182].

В окремих випадках, правозмінюючим юридичним фактом може бути дія або подія, що є абсолютно тотожною правопороджуючому юридичному факту, більше того – навіть та ж сама [3, с.49].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 289 ЦК України, фізична особа має право на особисту недоторканність. При цьому особиста недоторканність передбачає не тільки психологічну, а й фізичну недоторканність (цілісність), як за життя, так і після смерті людини. Після смерті фізичної особи кожен зобов'язаний шанобливо ставитися до її тіла. Таким чином, законодавець установив абсолютну заборону вчиняти будь-які дії з тілом покійного. Разом з тим, у ч. 4 ст. 289 ЦК України вказано, що фізична особа за життя має право розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів свого тіла науковим, медичним або навчальним закладам. Отже, вчиняючи односторонні правомірні вольові дії, суб'єкт змінює правовий режим щодо свого тіла після смерті. Очевидно, що ці дії являють собою не що інше, як односторонній правочин [15, с. 26].

Вчинення подібного правочину передбачено і для носія права на розпорядження особистими паперами. Так, відповідно до ст. 304 ЦК України, фізична особа, якій належать особисті папери, може усно або у письмовій формі розпорядитися ними, у тому числі і на випадок своєї смерті. Як і в попередньому випадку, уповноважена особа вчиняючи односторонні правомірні вольові дії, змінює режим доступу до своїх особистих паперів. Причому зміна правового режиму може відбуватися як за життя особи, так і на випадок смерті. Отже, і в цьому разі має місце односторонній правочин [15, с. 26].

Право на своє благо та вільне його використання, як елемент змісту особистих немайнових правовідносин, виникає у носія блага. Тільки за наявності договору (наданні згоди) воно може виникнути в інших осіб

(наприклад, у фотографа або рекламного агентства, автора літературного та інших творів, крім творів документального характеру тощо). Тому не викликає сумнівів, що виникнення цих суб'єктивних прав у іншої особи (в нашому випадку – сторони у договорі) і є тими юридичними наслідками, настання яких бажають сторони договору. Перш за все, це дає можливість визначитись із видом правових наслідків укладеного правочину. Очевидно, що це зміна особистих немайнових правовідносин. Отже, договір про надання права на використання об'єкта особистих немайнових правовідносин – це правозмінюючий юридичний факт [15, с. 26].

Тобто вчинення правочину з нематеріальними благами для носія права буде правозмінюючим юридичним фактом, а для особи, з якою вчиняється такий правочин, – правопороджуючим юридичним фактом.

Правоприпиняючими юридичними фактами визнаються ті, з якими норми права пов'язують припинення відповідних правовідносин. З моменту появи цих юридичних фактів правовідносини, які виникли раніше, припиняють своє існування як таке [3, с. 50].

Правоприпиняючими юридичними фактами можуть бути як дії, так і події. Як зазначає С. О. Погрібний, залежно від характеру таких дій і подій та їх співвідношення з усталеним порядком припинення цивільних правовідносин, правоприпиняючі юридичні факти можуть бути: 1) ординарні – такі правоприпиняючі юридичні факти, якими в ідеалі належить завершатися будь-яким правовідносинам. До таких фактів відноситься належне виконання учасниками правовідносин своїх прав та обов'язків, після чого правовідносини, будучи повністю реалізованими, припиняються; 2) екстраординарні – такі юридичні факти, які припиняють правовідносини до повної і належної реалізації їх суб'єктами своїх прав та обов'язків. До них, наприклад, належить розірвання договору за згодою сторін, за рішенням суду або у разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом [3, с. 50].

А. О. Коструба розглядає правоприпиняючі юридичні факти у двох аспектах: власне юридичні факти, спрямовані на припинення прав, обов'язків і правовідносин; властивість певних життєвих обставин, які дістали своє відображення в моделях, закріплених у нормах права. Правоприпинення можна розглядати як мету – кінцевий результат свідомої волі дії особи, а також як засіб досягнення мети, яка має правозмінюючий чи правоприпиняючий характер. У цьому сенсі А. О. Коструба визначає правоприпинення проміжною ланкою між причиною та наслідком. [16, с. 104].

Припинення правовідносин з нематеріальними благами може мати місце і з волі їх учасників. Наприклад, вчинення правочину щодо знищення особистих паперів, кореспонденції, фотографій, правомірно зібраної інформації тощо. Отже, специфіка правоприпиняючих юридичних фактів повністю охоплюється загальними положеннями про підстави припинення цивільних прав, обов'язків, які закладені у ст. 11 ЦК України. Правоприпиняючі юридичні факти можна класифікувати за видом правових наслідків: абсолютно правоприпиняючі та відносно правоприпиняючі. Залежно від волі уповноваженої особи, їх можна поділити на ті, що не залежать від волі носіїв права, та ті, що залежать від волі носіїв права. Смерть носія права – це не тільки не єдина підстава припинення, а навіть і не головна. Серед правоприпиняючих юридичних фактів є не тільки ті, що пов'язані зі смертю (припиненням) суб'єкта, а й ті що пов'язані зі зникненням (знищенням) об'єкта. [17, с. 201].

Стосовно ж правовідновлюючих юридичних фактів, то цивільне законодавство пов'язує відновлення таких прав та обов'язків, які суб'єкт цивільних правовідносин мав раніше, але з тих чи інших причин втратив. Такі юридичні факти не породжують нових правовідносин, а відновлюють у межах їх колишнього існування правовідносини, які раніше припинили існування (факт явки особи, яка раніше була визнана безвісно відсутньою). У більшості випадків такі правовідновлюючі юридичні факти починають діяти на підставі рішення суду, а не правочину. Як зазначається в ч. 1 ст. 202 ЦК України,

правочин – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Таким чином, твердження, що народження особи та закон є єдиними або навіть основними правостворюючими юридичними фактами, є хибним. А зміна правовідносин може полягати у зміні суб'єктного складу чи змісту, а в деяких випадках – і зміні в об'єкті правовідносин. Зроблений висновок дозволяє стверджувати, що до правозмінюючих юридичних фактів належать ті, які спричиняють зміну цивільних правовідносин. При цьому зміни можуть відбуватися у будь-якому їх елементі (суб'єктному складі, змісті, об'єкті). Що стосується правоприпиняючих юридичних фактів, то серед них є не тільки ті, що пов'язані зі смертю (припиненням) суб'єкта, а й ті що пов'язані зі зникненням (знищенням) об'єкта. У сучасній правовій науці склався усталений погляд на те, що правочини лише породжують майнові правові наслідки. На наш погляд, у зв'язку з розвитком суспільства з'являється багато нових правовідносин, які виникають з правочинів, які не лише спрямовані на набуття, зміну або припинення майнових прав та обов'язків, але і є немайновими. Наведене свідчить про актуальність подальшого дослідження.

Література:

1. Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву : в 2 т. / Агарков М. М. – М. : АО „Центр ЮрИнфоР”, 2002–2002. – Т. 1. – 2002. – 490 с.
2. Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР / Е. М. Ворожейкин. – М. : Юридическая литература, 1972. – 336 с.
3. Погрібний С. О. Види юридичних фактів, що мають місце у механізмі правового регулювання договірних цивільних відносин / С. О. Погрібний // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – № 5. – С. 45-53
4. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03 / С. О. Погрібний. – К., 2009. – 412 с.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2- т. – 5-е вид., перероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.) Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – Т.ІІ. – 1120 с.
6. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М. : Госюриздат, 1958. – 183 с.
7. Гражданское право Украины : [учеб. для вузов системы МВД Украины] : в 2 ч. – Ч. 1 / А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка и др. ; под ред. проф. А. А. Пушкина, доц. В. М. Самойленко. – Х. : Ун-т внутр. дел ; Основа, 1996. – 440 с.
8. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита / М. Н. Малеина. – М. : МЗ Пресс, 2000. – 244 с.
9. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред. Я. М. Шевченко. – Хмельницький: Вид. Хмельницького університету управління та права, 2007. – 626 с.
10. Бобрик В. И. Договорное регулирование личных неимущественных отношений / В. И. Бобрик // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. ст. и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. – К. : Юринком Інтер, 2010. – С. 239.
11. Сліпченко С. О. Правопороджуючі юридичні факти у механізмі правового регулювання особистих немайнових відносин / С. О. Сліпченко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – С. 195-203
12. Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система [Текст] : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Олюха Віталій Георгійович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2003. - 191 с.
13. Брагинский М. И. Договорное право: общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 1997. – 682 с.
14. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. – М. : Теис, 1996. – 704 с.

15. Сліпченко С. О. Поняття правозмінюючих юридичних фактів у цивільному праві / С. О. Сліпченко // Право та інновації. – 2014. – С. 25-29
16. Коструба А. В. Юридичні факти в механізмі право припинення цивільних відносин : моногр. / А. В. Коструба. – К. : Ін Юре, 2014. – 412 с.
17. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія / С. О. Сліпченко. – Х. : Діса плюс, 2013. – 552 с.

References

1. Agarkov M. Favourites Proceedings on hrazhdanskomu right: in 2 t. Agarkov MN Moscow: JSC [Center YurYnfoR] 2002. Т. 1. 490 p.
2. Vorozheykyn EM Семейные правоотношения in USSR [EM Vorozheykyn]. Moscow: Legal literature, 1972. 336 p.
3. S. Pogrebnoy types of legal facts that take place in the mechanism of regulation of contractual civil relations [SA Pogrebnoy] Theory and practice of intellectual property. 2008. № 5. P. 45-53
4. Pogrebnoy S. mechanism and principles governing the contractual relationship in civil law Ukraine: dis. Dr. Legal. Sciences: 12.00.03 K., 2009. 412 p.
5. Scientific-practical commentary of the Civil Code of Ukraine In 2 t. - 5th ed., Revised. and add. Ed. OV Zeri (headed. Com. Col.) NS Kuznetsova, VV Lutsya. K: Inter Yurinkom 2013 Т. II. 1120 p.
6. Krasavchykov AA Legal facts in Soviet hrazhdanskom right. AA Krasavchykov. Moscow: Hosiuryzdat, 1958. 183 p.
7. The right of civil Ukraine [Textbook. for Universities system MIA of Ukraine] in 2 parts. Part 1 A.A. Pushkin, V. Samoilenko, Shyshka RB et al.; ed. prof. A. Pushkin, Assoc. V. Samoilenko. Kh.: Univ ext. Affairs Basis, 1996. 440 p.
8. Personal, M.N. Maleinos neymuschestvennyye rights of citizens: concept, Implementation, protection of . Moscow: MR Press, 2000. 244 p.

9. Stefanchuk R.O. Moral rights of individuals in civil law (concept, content, system implementation and protection features): Monograph Ans. Ed. YM Shevchenko. Khmelnytsky: Ed. Khmelnytsky University of Management and Law, 2007. 626 p.
10. Bobryk V.I. regulation Dohovornoe Own neymuschestvennyh relations Personal, neymuschestvennyye law: the problem of theory and practice of application: Sat. Art. and ynyh materials ed. RA Stefanchuk. K: Yuryнком Inter, 2010. p. 239.
11. Slipchenko S.A. Pravoporodzhuyuchi legal facts in the mechanism of legal regulation of personal relations[Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 2013. P. 195-203
12. Olyuha V.G. civil contract: concept, functions and system [Text]: Dis . Cand. Legal. Sciences: 12.00.03 Kyiv National University them. Taras Shevchenko. K., 2003. 191 p.
13. Braginsky M.I. Dohovornoe right: General Situation. Moscow: Charter, 1997. 682 p.
14. Sergeev A. P. The right of intellectual property in the Russian Federation. Moscow: TEIS, 1996. 704 p.
15. Slipchenko S. concept pravozminyuyuchyh legal facts in civil law. [Right and innovation]. 2014. P. 25-29
16. Kostruba A. Legal facts in the mechanism of the right of termination of civil relations: monograms. K: John Jure, 2014. 412 p.
17. Slipchenko S. Moral relationship on oborotozdatnyh objects: Monograph - Kh: Disa Plus, 2013. 552 p.